

ОБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проаналізовано чинники розвитку виборчого процесу в Україні, які впливають на формування виборчих кампаній. В якості основних визначено такі фактори, як тип партійної й виборчої системи, стан правової системи, ступінь розвитку політичної культури та політичної участі.

Ключові слова: вибори, виборчий процес, виборча кампанія, електорат.

Вибори в Україні стали невід'ємною складовою політичного життя. Вони безпосередньо пов'язані з проведенням виборчих кампаній, які з часом стають більш організованими та ефективними. Удосконалення виборчих технологій залежить від розуміння та врахування соціоекономічних умов українського життя та електоральних вподобань і схильностей виборців. В Україні зростає попит на фахівців з проведення виборчих кампаній. Як результат — з'являється чимало наукових робіт, присвячених виборам та виборчим технологіям. Однак проблематичність практичних досліджень виборчих технологій та відносна закритість цієї сфери для дослідників призводить до відмінностей у науковому обґрунтуванні, у розумінні змісту та суті виборчих кампаній.

Значним теоретичним внеском у сферу дослідження виборчих кампаній стали праці А. Афанасьєвої, Л. Кочубей, А. Романюка, Ю. Шведа та інших [1,2,5,10]. Вони є надзвичайно важливими у теоретико-методологічному плані. Однак більшість українських досліджень все ж таки носять практичний характер. Проблема виборчих кампаній та виборчих технологій потребує системного теоретичного обґрунтування. Зважаючи на це актуальним залишається вивчення тих системних чинників, що впливають на перебіг електорального процесу в цілому та виборчих кампаній зокрема.

Парламентські вибори в Україні відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів» можуть бути черговими й позачерговими. Чергові вибори депутатів проводяться після закінчення конституційного терміну повноважень Верховної Ради

України і не вимагають окремого рішення про їх призначення. Позачергові вибори депутатів призначаються Президентом України на підставах і в порядку, встановленому Конституцією України.

За останнє десятиліття в Україні чотири рази проводилися чергові парламентські вибори (1998, 2002, 2006 роки) і одного разу — позачергові (2007 рік). Хоча слід зазначити, що в 2008 році з розпадом коаліції БЮТ і НУНС планувалося проведення позачергових парламентських виборів, проте спочатку світова економічна криза, а потім формування коаліції в новому форматі зняли цю проблему з порядку денного. Виборчі кампанії чергових і позачергових парламентських виборів мають певні відмінності у проведенні. Вирішальним чинником при цьому виступає та політична ситуація, в якій починається виборча кампанія. При проведенні чергових парламентських виборів підготовка до виборчої кампанії починається політичними партіями задовго до офіційного їх оголошення Центральною виборчою комісією України. Позачергові вибори до Верховної Ради України призначаються Президентом України і проводяться в період шістдесяті днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України. Крім того, очевидним є і той факт, що позачергові вибори, як правило, мають місце в умовах соціально-політичного конфлікту. Розглянемо чинники, що визначають хід парламентських виборчих кампаній в Україні.

На електоральний процес в цілому та на виборчу кампанію зокрема впливають такі фактори, як тип партійної й виборчої системи, стан правової системи, ступінь розвиненості політичної культури та політичної участі.

Специфічною рисою багатопартійної системи України є її нестабільний характер, що спричиняє неефективність її функціонування. Існує багато слабоорганізованих партій, які не мають соціальної бази, досвіду спільної роботи, співпраці зі схожими програмами. Має місце постійне збільшення кількості політичних партій, значна частина яких утворюється шляхом розколів існуючих. Зокрема в Україні вже існує понад 180 партій, значна частина яких з'явилася в передвиборчий період. Структура української партійної системи являє собою багаторівневу сукупність об'єднань, які мають різну природу та механізми формування. У єдиному політичному просторі і часі функціонують різні за своїм політико-організаційним потенціалом партії, постійно здійснюється пошук місця партій у політичному спектрі. Мотивація виборців послаблюється такими особливостями політичної системи України, як нестабільність

партійної системи (розколи, трансформації), що не дає виборцям можливості закріпити свій вибір за певною політичною силою надовго. Крім того, інтереси окремих соціальних груп не можуть мати адекватного представництва в ході процесу ухвалення політичних рішень через відсутність партій необхідної спрямованості.

Разом із типом партійної системи визначальну роль у формуванні технологічної картини електорального процесу має тип виборчої системи. На різних етапах політичного розвитку виборча система України набувала різних форм. За період незалежності України історично першою формою виборчої системи, відповідно до якої здійснювалися парламентські вибори, була мажоритарна система. У 1998 році вибори до Верховної Ради України проходили вже за змішаною виборчою системою. Бар'єр у 4 %, що використовувався на той момент, став нижчим, аніж бар'єри, встановлені в Росії, ФРН, Туреччині й низці інших країн. 4 %-ий бар'єр подолали сім політичних партій і один виборчий блок: КПУ, НРУ, Виборчий блок Соціалістичної партії України й Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!», Партія зелених України, НДП, ВО «Громада», ПСПУ, СДПУ(о).

У 2002 році парламентські вибори також проводилися за змішаною системою. За наслідками голосування за партійними списками до Верховної Ради України були вибрані три партії і три виборчих блоки: виборчий блок В. Ющенка «Наша Україна», КПУ, виборчий блок «За Єдину Україну!», виборчий блок «Блок Юлії Тимошенко», СПУ, СДПУ(о).

У 2006 році вибори у Верховну Раду України проходили повністю за пропорційною системою, крім того був понижений виборчий поріг з 4% до 3%. За підсумками виборів мандати отримали депутати від таких партій і блоків: ПР, БЮТ, «Наша Україна», СПУ, КПУ.

Електоральний парламентський процес 2006 року відрізнявся низкою специфічних рис. По-перше, вибори проходили за новим виборчим законодавством, в основу якого було покладено пропорційну модель. По-друге, парламентські вибори проходили в період введення в дію політичної реформи, що передбачала перерозподіл владних повноважень по лінії «Президент – Парламент» на користь останнього.

Голова Комітету Верховної Ради України з питань правової політики Є. Кушнар'ов писав, що для України, яка перебуває на етапі активного інституційного становлення конституційно-політичної реформи, існує атрибутивний, майже симбіотичний зв'язок між розвитком ефективної представницької демократії й запровадженою

пропорційною системою представництва. Застосування пропорційної системи в Україні створило сприятливі умови для партійного будівництва, структуризації суспільства щодо визначення головних напрямів державного розвитку й забезпечення максимальної репрезентативності виборчих органів влади [3].

На жаль, ні Партія регіонів, ні БЮТ, ні «Наша Україна» не змогли перетворити свій електоральний ресурс у політичний. Кожна з указаних політичних сил не здатна була сформувати парламентську більшість самостійно, а блокування з кимось із трійки лідерів означало втрату довіри з боку виборців. Виникла складна політична ситуація щодо функціонування парламенту та уряду.

Пропорційна виборча система, на жаль, створила й проблеми, які негативно вплинули на розвиток демократії в Україні. Фактично вона призвела до збільшення розриву між широкими верствами населення і парламентом.

Наступним етапом розвитку електорального процесу в Україні можна вважати дострокові вибори до Верховної Ради України, що відбулися в 2007 році. Після позачергових виборів конфігурація основних політичних сил в парламенті змінилася незначно. Так само, як і до парламенту минулого скликання, пройшло п'ять політичних партій і блоків, з тією лише різницею, що СПУ не змогла подолати 3 %-ий бар'єр, який вдалося пройти Блоку Литвина.

Виборці визначилися з основними політичними орієнтирами, внаслідок чого відбулося зниження фрагментації партійної системи України. Проте, незважаючи на ефективні інституційні зміни в рамках електорального процесу, зокрема впровадження пропорційної виборчої системи, у політичному плані коаліції, які формувалися, показали свою неідеальність та не змогли подолати існуючі політичні суперечності. Отже, проблема криється не в технологіях проведення виборчих кампаній, а в характері та функціональній дієздатності національної політичної еліти.

Іншим важливим чинником електорального процесу є характер виборчого законодавства. Основним призначенням виборчого законодавства є регламентація діяльності суб'єктів і участі об'єктів електорального процесу.

Що стосується Закону України «Про вибори народних депутатів України», відповідно до якого проводилися парламентські вибори в 2006 році, то його зміст був також недосконалим. У першу чергу, Закон не вирішував ряд проблем, які виникли у ході проведення попередніх виборів. Це стосується відсутності дієвих механізмів

відповідальності учасників і суб'єктів електорального процесу за порушення, встановлені Законом, багатьох обмежень і заборон.

Під час проведення парламентських виборів у 2006 році викристалізувалася ще одна правова проблема — порядок формування виборчих округів. Передбачений виборчим Законом принцип їх створення за приблизно однаковою кількістю дільниць, а не виборців, призвів до диспропорції кількості округів в деяких регіонах України. Також під час виборів залишилася проблема, пов'язана із створенням списків виборців, унаслідок чого поза списками опинилися, а, врешті-решт, й не змогли проголосувати, виборці цілих будинків і навіть вулиць [6, с. 6–7.].

Прийняті зміни у виборчому законодавстві України спрямовані на покращення виборчого процесу в цілому та виборчих кампаній зокрема. Наступні парламентські вибори 2012 року будуть проводитися за пропорційно-мажоритарною системою. Ці зміни мають вирішити одну з головних проблем – подолання розриву між електоратом та політичною елітою.

Недосконалість виборчого законодавства в українській політичній системі стала однією з перших передумов застосування деструктивних електоральних технологій із боку політичних партій як суб'єктів електорального процесу. Реалізація технологій такого роду здатна в тій чи іншій мірі нівелювати сенс виборів як змісту і процедури волевиявлення виборців. Розвиток електоральних процесів в умовах слабкої правової забезпеченості, властивій перехідним політичним системам, надає певну специфіку не тільки проведенню виборчих кампаній суб'єктами електорального процесу, але й впливає на якість і характер участі виборців в електоральному процесі.

Для того щоб охарактеризувати участь виборців в електоральному процесі в Україні, необхідно визначити риси та ступінь розвиненості політичної культури в суспільстві.

Головний редактор українського журналу «Соціологія: теорія, методи, маркетинг» Є. Головаха, характеризуючи політичну культуру України, відзначає, що вона багато в чому відрізняється від політичної культури сучасних демократичних суспільств. По-перше, сьогодні в Україні порівняно з 1992 роком людей, що займаються громадською діяльністю, стало менше. Здавалося б, багато говориться про громадянське суспільство, а лише 13 % громадян України беруть участь у діяльності добровільних громадських організацій. Для порівняння: у США та державах Західної Європи більшість населення у тій чи іншій формі зайнята громадськими справами. По-друге, сучасній політичній культурі України властивий ізоляціонізм.

Дослідження з методики вимірювання соціальної дистанції показали, що у нас за роки незалежності збільшується дистанційованість порівняно з іншими національностями. Відомий принцип «моя хата скраю» залишається однією з домінант масової психології як у Західній, так і в Східній Україні. Це багато в чому є історичною спадщиною і ми ніяк не можемо пройти етап дефеодалізації і десовєтизації нашого суспільства. У 2008 році в рамках міжнародного проекту «Європейське соціальне дослідження» громадянам 26-и країн Європи (у тому числі й України) задавалося запитання, чи потрібно заборонити діяльність партій, що мають за свою мету знищення демократії в країні? У країнах Європейського Союзу позитивно відповіли на це запитання більшість населення, у Росії – лише 18 %, в Україні – 38 %. Бачимо, що громадяни України, хоча й менше ніж росіяни, схильні проявляти терпимість щодо повноправної участі в політичному житті суспільства радикальних антидемократичних організацій [9].

Із іншого боку, Україна показує зразки достатньо високої політичної культури. Перш за все слід відзначити ставлення до соціального протесту, тоді як у пострадянських країнах протестні настрої призвели до кровопролитних конфліктів, в Україні такого роду політичної конфронтації не було. Відмінною рисою української політичної культури виступає орієнтація населення на легітимні форми протесту, засудження будь-яких форм насильства тощо. Подальше набуття досвіду мирного вирішення соціальних проблем і конфліктів у перспективі здатне стати підґрунтям для демократичних перетворень.

У контексті електорального процесу політична культура українських виборців має як універсальні, так і специфічні риси. Універсальність полягає в тому, що виборці в Україні, як і в перехідних суспільствах, включаються в електоральний процес, виходячи із ступеня задоволеності власних базових потреб. Специфічний характер української політичної культури визначається тією обставиною, що громадяни стомлені політикою й періодичністю повторення електоральних циклів. Окрім цього, українська політична культура характеризується відсутністю масової гордості за політичні інститути країни; відсутня обізнаність про політичні процеси в країні й за кордоном; існує небажання брати участь у політичних кампаніях; слабе відчуття обов'язку і скептичне ставлення до демократичного ладу. Ці риси не вплинули на рівень явки виборців на вибори, тобто в цілому національній електоральній практиці не характерний абсентеїзм. Це підтверджується даними ЦВК України. Так, на

парламентських виборах 2006 року явка виборців становила 67,1 %, у 2007 році цей показник був дещо нижчий і становив 62,5 %, отже проблема абсентеїзму в Україні не є гострою.

Електоральна культура — це частина культури політичної, особливість якої полягає в її ритміці. Парламентські та президентські виборчі кампанії в Україні починаються лише за рік-півтора до дня голосування, тоді як у західних політичних системах планування наступної виборчої кампанії починається відразу після виборів. Тривалий час електоральна культура перебуває в латентному стані й актуалізується лише в період виборчих кампаній.

Електоральна культура українського виборця характеризується особливим сприйняттям поняття популізму. У свідомості наших виборців не присутнє усвідомлення, що популізм має негативне забарвлення. Виборець не розмежовує практику політичного суб'єкта і його декларацію. Він не аналізує ні програми, ні практичну діяльність партій, їхнє голосування з економічних питань, не відстежує якість роботи партії під час її перебування в парламенті. Як результат, виборець ще не навчився робити відповідні висновки [7].

У цілому, розглядаючи особливості електорального вибору виборця в контексті практики України, слід зазначити, що домінуючим чинником вибору є регіональний аспект. На парламентських виборах 2006 і 2007 років. Партія Регіонів лідирувала на Сході, Півдні і Автономній Республіці Крим, тоді як «Наша Україна» (2006 р.), НУНС (2007 р.) і БЮТ — у Центрі, на Півночі і на Заході.

На дострокових парламентських виборах 2007 року — як визначальними чинниками свого вибору громадяни назвали програми політичних сил й особливості їх лідерів. Проте результати соціологічного опитування п'яти парламентських сил щодо переваги того чи іншого чинника показали, що програма мала найбільше значення для прихильників КПУ — 70 %, НУНС — 61 %, Партії Регіонів — 48 %. Хоча при детальнішому дослідженні знання і розуміння громадянами змісту пропозицій більшість респондентів (51,4 %) відзначили, що було складно зрозуміти позиції різних політичних сил і політиків. Приблизно стільки ж (58,3 %) відповіли, що часто не могли знайти відмінності в програмах і пропозиціях партій і лідерів. Для електоратів Блоку Юлії Тимошенко і Блоку Литвина головну роль відіграли особистості їхніх лідерів — 47 % і 48 % відповідно [4, с. 5].

Результати соціологічних досліджень виборчих кампаній 2006 – 2007 років засвідчують значний вплив ціннісних чинників на електоральний вибір. У деякій мірі причини цього факту

розкриваються за допомогою даних моніторингового дослідження, яке проводилося Київським міжнародним інститутом соціології. Зокрема було доведено, що політичні й електоральні пріоритети населення різних регіонів України визначаються переважно ставленням до статусу російської мови та характеру відносин із Російською Федерацією. Отримані дані свідчать, що в українському суспільстві існують розбіжності між етнічною самоідентифікацією громадян і мовою, яку вони використовують. Таким чином, мовний чинник став однією з найважливіших електоральних характеристик населення України 2007 року.

Для досягнення електорального успіху мовний чинник використовувався різними політичними силами як на президентських, так і в ході парламентських виборів. Проте політичний досвід та громадські опитування останніх років в Україні свідчать, що зважати на електоральну підтримку етнокультурних або етномовних груп не завжди виправдано. Значна більшість сучасних політичних партій активно використовують у своїх виборчих стратегіях такі проблеми, як статус мов в Україні, наявність суттєвих регіональних відмінностей між громадянами України та подібні стереотипи. Соціологічні опитування 2010 року свідчать дещо про інші пріоритети громадян. Проблема насильницької українізації та витіснення російської мови непокоїть менше 5 % українців. Ще менше, лише 3 %, занепокоєні напруженими міжнаціональними стосунками [8].

Таким чином, підбиваючи підсумок аналізу таких чинників електорального процесу, як політична культура і політична участь, відзначимо, що українська політична культура не може характеризуватися як раціональна, вона багато в чому носить риси пасивності, які в деякій мірі компенсуються активністю, що виявляється в традиційності щодо голосування та участі.

Отже, в Україні розгортання електоральних процесів характеризується специфічними рисами. Невисокий рівень політичної культури громадян, нестабільна багатопартійна система, слабка правова забезпеченість процесу й низка інших чинників визначають особливості електоральних процесів у цілому і виборчих кампаній зокрема. Широкий масштаб й успішність застосування деструктивних електоральних технологій якраз і є наслідком зазначених чинників.

Ураховуючи всі окреслені особливості електорального процесу в Україні, є необхідність розробки ряду заходів для його оптимізації. У сфері політичної культури й політичної участі — це заходи щодо підвищення політичної активності й участі громадян у політиці,

здійснювані шляхом політичної соціалізації, а також за допомогою їхньої участі в громадських організаціях.

Література

1. Афанасьева М. В. Избирательные технологии в Украине: конституционно-правовое обеспечение : [Монография] / Марьяна Владимировна Афанасьева. — Одесса : Юридична література, 2007. — 198 с.
2. Кочубей Л. О. Виборчі технології : навч. посіб. / Л. О. Кочубей. — К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. — 331 с.
3. Купшнарєв Е. Пропорциональная избирательная система образца 2006г.: преимущества и недостатки [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.partyofregions.org.ua/conttrprog/resonance/45470533951d0/>
4. Матеріали прес-конференції // Вибори 2006 року в оцінках громадян. Фонд «Демократичні ініціативи». Фірма «Юкрєйніан соціолоджі сервіс». — К. : ДІЮСС, 2006. — 1–10 жовтня. — С. 5.
5. Романюк А. Партії та електоральна політика : монографія / Анатолій Романюк, Юрій Шведа. — Львів : «Астролябія», 2005. — 348 с.
6. Рябець М. Законодавче забезпечення виборів та референдумів в Україні / М. Рябець // Юридичний вісник України. — 2007. — № 1. — С. 6–7.
7. Толокин В. Украинского избирателя губит популизм / В. Толокин // Рабочая газета. — 2007. — № 128. — 4 сентября.
8. Українська дослідницька компанія GfK Ukraine [Електронний ресурс] : Офіційний сайт. — Режим доступу : http://www.gfk.ua/about_us/index.ua.html.
9. Цена демократии. Обществу не нужна революционная стабилизация, как и не нужна революционная дестабилизация. Российско-украинское обозрение Гуляй-поле [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.politua.ru/concept/67.html> Friday, 26 September 2008. 13.12.00.
10. Шведа Ю. Р. Вибори та виборчі системи: європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні / Ю. Шведа. — Львів, 2010. — 455 с.

Проанализированы факторы развития избирательного процесса в Украине, которые влияют на формирование избирательных кампаний. В качестве определяющих охарактеризованы тип партийной и избирательной системы, состояние правовой системы, степень развитости политической культуры и политического участия.

Ключевые слова: выборы, избирательный процесс, избирательная кампания, электорат.

The factors of the electoral process in Ukraine, which influence the formation of campaigns, analyzed. As characterized by determining the type of party and electoral system, the state legal system, the degree of development of political culture and political participation.

Key words: elections, electoral process, the election campaign, the electorate.

Павлова Людмила Ісмаїлівна — доцент кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Поліщук І. О.